

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З НЕГАТИВНИМИ ПРОЯВАМИ В ПОВЕДІНЦІ

За останні десятиліття в Україні констатується стійка тенденція збільшення кількості осіб з девіантною поведінкою – поведінкою, яка за визначенням науковців (В. Оржеховська, Т. Федорченко, 2008) суперечить загально визнаним у суспільстві нормам і проявляється у незбалансованості психічних процесів, неадаптивності, порушенні самоактуалізації, відхиленнях від морального та естетичного контролю над особистісною поведінкою [5]. В умовах тривалої соціально-економічної кризи в Україні, яка об'єктивно зумовлює руйнацію ціннісних орієнтирів та моральних норм, майнову поляризацію і розшарування суспільства, стагнацію діяльності офіційних структур та соціальних інститутів, що традиційно опікуються організацією виховання дітей та молоді (Міністерства освіти і науки, молоді та спорту; сім'ї; школи), ця проблема набуває особливої гостроти.

Чисельні наукові дослідження та практичний досвід засвідчують, що 6 – 8% дітей, що знаходяться на обліку в кримінальній міліції у справах дітей – діти молодшого шкільного віку, 8 – 10% з них, що вживають психоактивні речовини – учні початкової школи (Т. Федорченко, О. Потапова, 2008) [8]. Саме тому особливу актуальність складає проблема розуміння механізмів формування поведінкових відхилень та реалізація на цій основі превентивної складової педагогічного процесу на основі Концепції превентивного виховання дітей і молоді в Україні, прийнятої в 1998 році, що передбачає поєднання превентивної освіти, розвитку і виховання з точки зору закономірностей безпечного зростання дитини, як складової її соціалізації [5]. Ми вважаємо, що повноцінне забезпечення превентивного характеру виховання дітей з негативними проявами у поведінці, можливе саме на основі врахування механізмів та основних етапів формування поведінкових відхилень, чим власне і зумовлений вибір теми дослідження.

Це вимагає окреслення та розв'язання таких наукових завдань:

- визначення суті негативних проявів у поведінці дошкільників як первинного етапу у формуванні в майбутньому стійких поведінкових відхилень;
- вивчення особливостей виховання дітей з негативними проявами в поведінці.

Для розв'язання поставлених завдань нам необхідно окреслити та розкрити зміст основних понять дослідження: негативізм, дитячий негативізм, негативні прояви поведінки, відхилення у поведінці, оскільки перераховані вище поняття тісно пов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає відповідні етапи у формуванні стійких відхилень поведінки (девіантної поведінки).

У перекладі з латинської поняття "негативізм" означає позбавлений розумних підстав опір суб'єкта діям, що застосовуються до нього. У сучасній науці поняття має набагато ширшу сферу застосування, зокрема, вживається в педагогіці і психології для означення будь-якого невмотивованого опору чужому впливу. Частіше всього негативізм спостерігається у поведінці дітей стосовно вимог дорослих, що висувуються без врахування їх потреб [7, 73].

Словник основних термінів з превентивного виховання трактує дитячий негативізм як немотивоване і нерозумне протистояння дитини впливу на неї з боку оточуючих людей. Негативізм завжди свідчить про негаразди у стосунках між дорослими та дітьми, може виявлятися по-різному: в підвищеній агресивності, впертості, замкнутості, відчуженості тощо [7, 63]. Поняття "негативні прояви в поведінці" тісно пов'язані з поняттями "відхилення у поведінці" та "девіантна поведінка", оскільки відіграють роль початкового етапу у формуванні девіантної поведінки.

Термін "негативні прояви в поведінці" дослідники в галузі медичної психології визначають як спеціальний засіб, психологічний захист, що має місце в ситуаціях відхилень у психічному розвитку особи. Таким чином, в усіх випадках психологічною основою негативних реакцій є незадоволення якихось надзвичайно істотних для дитини потреб соціального характеру: потреби в спілкуванні, у схваленні, в пошані, потреби в емоційному контакті - емоційному співзвуччі із значущим іншим (однолітком або близьким дорослим). Блокування потреби може стати джерелом глибоких переживань, які відповідно до їх усвідомлення дитиною, сприятимуть виникненню у неї негативних тенденцій у поведінці. Як реакція на неуспіх (у досягненні бажаного), негативна реакція є компенсаторною, захисною. Вона допомагає дитині вистояти у складній для неї життєвій ситуації: в одних випадках за рахунок зовнішнього знецінення істотної для неї потреби, в інших - шляхом ствердження себе за рахунок нарочитої недисциплінованості, блязенства тощо [8].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми негативних проявів поведінки демонструє відсутність їх єдиної класифікації. Науковці, які досліджували дітей з негативними проявами в поведінці, характеризували цю категорію дітей як неслухняних та нечутливих до виховних впливів, для яких властива нестійкість емоцій і настрою, загальмованість або висока збудливість, неорганізованість, агресивність, непередбачувана поведінка [5].

У представлених у літературі підходах до класифікації негативних проявів у поведінці, в основу покладені різноманітні критерії: умови виховання в сім'ї, ставлення до навчання, низький рівень здібностей тощо.

У більшості сучасних та історико-педагогічних досліджень, науковці, характеризуючи дітей з негативними проявами поведінки, чітко не окреслювали їх віковий статус. Враховуючи висновки сучасних дослідників (Т. Федорченко, О. Потапова) про те, що саме негативні прояви є початковим етапом у формуванні поведінкових відхилень і зароджуються та виникають вони саме в дошкільному та молодшому шкільному віці, вважаємо що характеристику негативних проявів у поведінці дітей варто обмежувати дошкільним та молодшим шкільним віком [8].

Узагальнення запропонованих багатьма дослідниками (В. Оржеховська, О. Пилипенко, Т. Титаренко, Т. Федорченко та інші) класифікацій негативних проявів у поведінці дітей дає нам підстави об'єднати їх у чотири групи на основі критерію домінуючих чинників, а саме:

- 1) зумовлених дефіцитом уваги з боку інших, насамперед соціально значущих осіб (батьків, вихователів, авторитетних дорослих, однолітків);
- 2) зумовлених кризами психічного розвитку – кризами трьох та семи років;
- 3) пов'язаними з неправильними типами виховання в сім'ї;
- 4) зумовлених несприятливою адаптацією дитини до ДНЗ.

Для вказаних груп негативних проявів у поведінці дошкільників найбільш поширеними є: істерики, агресивність, сором'язливість, замкнутість, нечесність, страхи, гіперактивність.

Спираючись на окреслені вище групи негативних проявів у поведінці дошкільників та наукові дослідження особливостей виховання дітей дошкільного віку (О. Кононко, 1998; Т. Поніманська, 2002), ми зазначили педагогічні умови, що забезпечують превентивний характер виховання дітей з негативними проявами в поведінці та об'єднали їх у такі групи [4; 6]:

I. Умови, що забезпечують попередження та корекцію негативних проявів у поведінці дошкільників у ДНЗ:

- 1.1. Психолого-педагогічна діагностика дошкільників з негативними проявами поведінки.
- 1.2. Рання психолого-педагогічна профілактика негативних проявів поведінки дошкільників.
- 1.3. Забезпечення особистісної значущості дитини в умовах навчально-виховного процесу ДНЗ.
- 1.4. Реалізація заходів ДНЗ, спрямованих на поліпшення адаптації дошкільників до дитячого садка.

II. Умови, що сприяють підвищенню рівня психолого-педагогічної освіченості батьків:

- 2.1. Цілеспрямована діяльність ДНЗ щодо підвищення психолого-педагогічної освіченості батьків.
- 2.2. Практична допомога батькам у вихованні дітей з негативними проявами поведінки з боку фахівців ДНЗ.

III. Умови, що дозволяють забезпечити особистісну значущість дитини в сім'ї:

- 3.1. Демонстрація безумовної любові до дитини.
- 3.2. Педагогічно доцільна поведінка дорослого в ситуаціях можливих негативних проявів.

Для практичного вивчення ефективності окреслених умов, як таких, що сприяють запобіганню негативних проявів у поведінці дошкільників, використовувались такі методи дослідження: емпіричні (в якості основних – інтерв'ювання батьків, вихователів, методиста ДНЗ та анкетування вихователів; в якості допоміжних – спостереження за спілкуванням батьків з дітьми під час окремих режимних моментів: коли батьки приводять дитину до дитячого садка та забирають її додому, бесіда з практичним психологом, аналіз документів: річного плану роботи ДНЗ та річного й місячного планів роботи психолога), теоретичні (аналіз первинних результатів, узагальнення).

Дослідження проводилось на базі дошкільного навчального закладу (ДНЗ) №4 м. Прилуки, до якого долучались група дітей старшого дошкільного віку (25 осіб), батьки дітей (25 осіб) та 10 вихователів даного дошкільного закладу, з них – двоє вихователів, що працюють зі вказаною групою дітей.

З метою вивчення умов, що дозволяють забезпечити особистісну значущість дитини в сім'ї, застосовувались:

- інтерв'ювання батьків. Питання умовно об'єднувались у п'ять блоків відповідно до способів вираження безумовної любові до дитини: дотик, слова підтримки, спільне проведення часу, подарунки, батьківська допомога;
- спостереження за спілкуванням батьків з дітьми під час окремих режимних моментів: коли батьки приводять дитину до дитячого садка та забирають її додому.

Спостереження велось за усією групою дітей старшого дошкільного віку, але особлива увага зосереджувалась на дітях з негативними проявами поведінки. Для вивчення умов, що забезпечують попередження та корекцію негативних проявів у поведінці дошкільників у ДНЗ використовувались:

- анкетне опитування вихователів закладу (10 осіб). Анкета складалася з двох блоків запитань: на виявлення обізнаності вихователів щодо сутності негативних проявів у поведінці дошкільників, їх чинників та практичну реалізацію заходів попередження негативних проявів поведінки дошкільників;

- бесіда з практичним психологом дошкільного закладу для з'ясування особливостей його діяльності по запобіганню негативних проявів у поведінці дітей;

- аналіз річного плану роботи ДНЗ та річного й місячного планів роботи психолога закладу. Критерії аналізу: систематичність та послідовність виконання цієї роботи; відповідність запитам та потребам навчально-виховного процесу; змістова адекватність; урахування зворотного зв'язку.

Вивчення умов, що сприяють підвищенню рівня психолого-педагогічної освіченості батьків здійснювалось шляхом:

- інтерв'ювання вихователів та методиста. Питання інтерв'ю спрямовувались на вивчення роботи ДНЗ щодо підвищення рівня психолого-педагогічної освіченості батьків;

- бесіда з практичним психологом дошкільного закладу.

Висновки.

1. Внаслідок експериментальної роботи, ми встановили, що у старшій групі ДНЗ, де проводилось дослідження, виявлені діти з негативними проявами поведінки. Проте, для більшості випадків, ці прояви є ситуативними. У трьох дітей: двох хлопчиків і дівчинки, негативні прояви демонструвались часто. Вихователі інших груп, спираючись на власний педагогічний досвід, вказали на існування такої категорії дошкільників у кожній групі ДНЗ та орієнтовну її кількість (від одного до п'яти осіб на групу).

2. Серед дітей, які відвідують ДНЗ, поширеними є негативні прояви в поведінці всіх чотирьох груп, а саме: зумовлених неправильним вихованням (70% опитаних); кризами психовікового розвитку (60% опитаних); дефіцитом уваги (30% респондентів); зумовленими несприятливою адаптацією дитини до ДНЗ (10% респондентів). Найбільш поширеними є негативні прояви, зумовлені кризами психовікового розвитку та неправильним вихованням.

3. Найбільш поширеними є такі негативні прояви поведінки дошкільників: упертість, розв'язність, нестриманість, агресивність, манірність, підозрілість, роздратованість, замкнутість.

4. Чинниками їх виникнення, за оцінками педагогів, є: неправильна спрямованість родинного виховання; прагнення привернути до себе увагу; обмеження дитячої самостійності; розцінювання батьками навчальної діяльності як пріоритетної щодо ігрової; спроба розважитися; відсутність у дорослих стійких власних моральних позицій; така організація життя в сім'ї, що не сприяє формуванню у дитини моральних навичок; незнання і нерозуміння батьками внутрішнього світу своєї дитини.

5. Практичне вивчення педагогічних умов, що забезпечують превентивний характер виховання дітей з негативними проявами в поведінці, підтвердило, що найбільш повно забезпечуються умови першої і другої груп, оскільки їх реалізація пов'язана з плануванням та організацією діяльності ДНЗ, його адміністрації, педагогічного колективу, психолога, інших фахівців. Ці умови частково чи повністю передбачені в посадових обов'язках фахівці дошкільного закладу як закладу початкової ланки системи освіти в Україні – дошкільної освіти. А їх виконання регламентується планом роботи. Реалізація умов, що дозволяють забезпечити особистісну значущість дитини в сім'ї, пов'язана з виконанням умов першої і другої груп, оскільки ґрунтується на психолого-педагогічній освіченості батьків, яка об'єктивно складає відповідне когнітивне підґрунтя для практичного застосування стратегій безумовної любові до дитини в сім'ї та педагогічно доцільної поведінки дорослих у ситуаціях можливих негативних проявів у поведінці дитини (детально про отримані результати в доповіді).

Перспективи дослідження проблеми вбачаємо в з'ясуванні відмінностей серед найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників на рівні їх причинно-наслідкової природи. Ми вважаємо, що саме ці відмінності можуть складати основу для правильного вибору виховної стратегії і тактики дорослих (педагогів, батьків) у їх попередженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку "Я" у Світі" / М-во освіти і науки України, Акад. пед. Наук України; наук. Ред. та упоряд. О.Л.Кононко – [3-тє вид., випр.] – К.:Світлич, 2009. – 430 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологические исследования / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Выготский Л.С. Кризис 7 лет / Л.С. Выготский // Вопросы детской психологии. – СПб.: СОЮЗ, 1999. – С. 197-212.
4. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / О.Л. Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 256с.
5. Оржеховська В.М., Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. [Навчальний посібник]. / В.М. Оржеховська, Т.Є.Федорченко. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю., 2008. – 376 с.
6. Поніманська Т.І. Психолого-педагогічні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку / Поніманська Т.І. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб. наук. праць. – К., 2002. – С.190-195.
7. Словник основних термінів з превентивного виховання / [За заг. ред. доктора пед. наук, проф. Оржеховської В.М.]. – Тернопіль: Терно-граф, 2007. – 198 с.
8. Федорченко Т.Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів. [Навчально-методичний посібник] / Т.Є. Федорченко, О.В. Потапова. – Запоріжжя: ПП "АА Тандем", 2008. – 236 с.